

*Ewa Czerwińska-Jakimiuk*¹

Recenzja książki Simona Barona-Cohana, pt. „Teoria zła. O empatii i genezie okrucieństwa”, Wydawnictwo Smak Słowa, Sopot 2014

Review of the book by Simon Baron-Cohen, Teoria zła. O empatii i genezie okrucieństwa [The Science of Evil. On Empathy and Origins of Cruelty].
Wydawnictwo Smak Słowa, Sopot 2014

Opublikowana przez Wydawnictwo Smak Słowa w serii Mistrzowie Psychologii monografia Simona Barona-Cohana — profesora psychologii zajmującego się psychologią kliniczną, psychopatologią rozwojową oraz badaniami nad autyzmem — to ważna pozycja na temat empatii, zła, agresji i okrucieństwa. Autor podkreśla, iż ludzie są źli, ponieważ brakuje im empatii i odwołuje się do dwóch czynników — do mechanizmów mózgowych tworzących obwód empatii i jego uszkodzeń oraz do specyficznych, traumatycznych, wczesnodziecięcych doświadczeń, odpowiadających za nieumiejętność tworzenia bliskich relacji z innymi oraz deficyty w obszarze zaufania.

Monografia składa się z: sześciu rozdziałów poprzedzonych przedmową; dwóch dodatków, w których zamieszczono kwestionariusz badający współczynnik empatii — wersja dla dorosłych, wersja dla dzieci oraz kryteria diagnostyczne zaburzenia osobowości: z pogranicza/borderline, antyspołecznego, zaburzenia zachowania u młodzieży, narcystycznego

¹Dr Ewa Czerwińska-Jakimiuk jest adiunktem w Katedrze Socjologii Stosowanej i Deorganizacji Społecznej Instytutu Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Adres e-mail: ewacz.up@gmail.com.

(bazując na klasyfikacji DSM IV); obszernej bibliografii zawierającej pozycje zwarte i artykuły oraz indeksu nazwisk i indeksu rzeczowego.

W rozdziale pierwszym *Jak wyjaśnić „zło” i ludzkie okrucieństwo?* autor opisuje przykłady okrutnych eksperymentów dokonywanych m.in. przez niemieckich lekarzy w obozach koncentracyjnych w czasie II wojny światowej. W powyższym kontekście odwołuje się nie do pojęcia zła, ale do erozji empatii, której częścią składową jest uprzedmiotowienie jednostki ludzkiej. Podaje wiele przykładów erozji empatii – przypadek Josefa Fritzla z Amstetten, działania żołnierzy Armii Bożego Oporu w wiosce Pajong oraz rebeliantów z Konga i ludobójstwo Ormian.

W rozdziale drugim *Mechanizm empatii — krzywa normalna* autor definiuje empatię jako zdolność rozpoznawania myśli lub uczuć innej osoby oraz reagowania na jej myśli i uczucia odpowiednią emocją i analizuje jej dwa etapy: rozpoznanie i reakcję. Ponadto opisuje narzędzie pomiaru empatii (opierające się na samoopisie) w różnych grupach wiekowych, charakteryzuje mechanizm empatii i funkcjonowanie jednostek na różnym poziomie empatii (od 0 — brak empatii do 6 — niezwykle wysoki poziom empatii). Koncentruje się na pojęciu „mózgowy mechanizm empatii” oraz na funkcjonowaniu tego specjalnego obwodu mózgowego odpowiedzialnego za empatię, który składa się z takich ośrodków jak: przyśrodkowa kora przedczołowa, kora oczodołowo-czołowa, wieczko czołowe, zakręt czołowy dolny, część ogonowa przedniego zakrętu obręczy i przednia część wyspy, skrzyżowanie skroniowo-ciemieniowe, bruzda skroniowa górna, kora czuciowo-somatyczna, płacik ciemieniowy dolny i bruzda ciemieniowa dolna, ciało migdałowe.

W rozdziale trzecim *Kiedy zerowy poziom empatii jest negatywny* autor stara się odpowiedzieć na pytanie, czym jest zerowy poziom empatii, na przykładzie trzech zaburzeń osobowości: z pogranicza/borderline, narcystycznego i psychopatycznego (antyspołeczne zaburzenie osobowości). Poddaje tu analizie i charakterystyce przypadki osób cierpiących na powyższe zaburzenia z uwzględnieniem ich etiologii, czynników związanych z dzieciństwem, dorastaniem, krzywdzeniem i zaniedbywaniem w rodzinie oraz czynników mózgowych.

Rozdział czwarty *Kiedy zerowy poziom empatii jest pozytywny* zawiera opis przypadków osób z zerowym poziomem empatii, ale o niezwykle precyzyjnym umyśle i ponadprzeciętnych zdolnościach do systematyzowania, które nie dopuszczają się okrutnych czynów wobec innych. Są to osoby z zespołem Aspergera oraz z klasycznym autyzmem.

Rozdział piąty *Gen empatii* koncentruje się na analizie następujących problemów: badania empatii bliźniąt jednojajowych i dwujajowych, dzieci adoptowanych, badania całych rodzin (bracia, siostry, rodzice), gen MAOA i jego związek z podwyższonym poziomem agresji, geny odpowiedzialne za rozpoznawanie emocji, geny powiązane z empatią, geny powiązane z cechami autystycznymi, zachowania empatyczne u zwierząt.

W rozdziale szóstym *Refleksje na temat ludzkiego okrucieństwa*, zakończonym wnioskami, autor zaprezentował tzw. dziesięć nowych idei:

- każdy zajmuje jakieś miejsce na kontinuum empatii (od zerowego jej poziomu — jak w przypadku trzech zaburzeń osobowości: borderline, narcystycznego, psychopatycznego — po umiarkowany jej poziom, o największej wartości przystosowawczej do superempatii — nadwrażliwości uczuciowej);
 - istnieje mózgowa podstawa empatii — tzw. obwód empatii;
 - terapia zerowego poziomu empatii powinna się koncentrować na mózgowym obwodzie empatii;
 - ważność teorii przywiązania J. Bowlby’ego (2007) z jej kluczowym pojęciem wczesnego, bezpiecznego przywiązania, które można interpretować jako wewnętrzny garniec złota (rodzicielską miłość i czułość), stanowiący jedną z możliwości w skutecznej interwencji zaburzeń i deficytów w zakresie empatii;
 - istnienie genów odpowiedzialnych za empatię, które wchodzą w interakcję z czynnikami środowiskowymi;
 - istnienie pozytywnej formy zerowego poziomu empatii — „zaburzenia ze spektrum autyzmu”, gdzie umysł próbuje wyjść poza ramy czasu i wszelkie zmiany są dla niego toksyczne;
 - empatia jako najcenniejszy zasób naszego świata, niedoceniany i rzadko pojawiający się w szkolnych programach nauczania, programach edukacyjnych dla rodziców, w polityce, biznesie, sądach.
- Monografię kończy kilka uwag na temat:
- polityki kryminalnej wobec osób o zerowym poziomie empatii, a naruszających porządek prawny — czy powinny trafiać do zakładów karnych (np. osoby z zespołem Aspergera), czy powinna być wobec najgroźniejszych sprawców stosowana kara śmierci;
 - wiary w zmianę człowieka;
 - banalności zła, gdzie autor odwołuje się do analiz Hannah Arendt (1987), ich krytyki Davida Cesariniego (2008), eksperymentu So-

lomona Ascha (konformizm) i Stanleya Milgrama (posłuszeństwo) (2008).

Podsumowując, można stwierdzić, iż na szczególną uwagę zasługuje następujący walor recenzowanej monografii: autorowi udało się przedstawić trudne i złożone problemy w sposób przejrzysty oraz spójnie połączyć wiele wątków ważnych dla zrozumienia empatii i okrucieństwa. W kontekście powyższego monografię można polecić szerokiemu gronu czytelników, w tym specjalistom różnych dziedzin, zarówno teoretykom, jak i praktykom — pedagogom, ze szczególnym uwzględnieniem pedagogów resocjalizacyjnych, pracownikom socjalnym, psychologom, socjologom, politykom społecznym, prawnikom, lekarzom. Monografia ta stanowi także istotną pomoc dydaktyczną dla studentów kierunków społecznych i humanistycznych.

Bibliografia

- Arendt, Hannah (1987) *Eichmann w Jerozolimie: Rzecz o banalności zła*. Kraków: Znak.
- Bowlby, John (2007) *Przywiązanie*. Warszawa: PWN.
- Cesarini, David (2008) *Eichmann: Jego życie i zbrodnie*. Zakrzewo: Replika.
- Milgram, Stanley (2008) *Posłuszeństwo wobec autorytetu*. Kraków: WAM.